



(Foto Samme Kamp)

Een tekort aan cultureel kapitaal

Migratie en de multiculturele samenleving

De naoorlogse immigratie kan beschouwd worden als het meest zichtbare, meest emotionerende en meest bediscussieerde effect van globalisering op de Nederlandse samenleving. Het gaat daarbij niet alleen om immigratie als zodanig, maar ook om het kader waarin deze heeft plaatsgevonden en nog steeds plaatsvindt. Veel meer dan in vroeger tijden leven migranten en hun nakomelingen in een transnationale ruimte, waarmee ze weerstand bieden aan assimilatie-druk en culturele verschillen in stand houden.

NICO WILTERDINK

Globalisering is gedurende de laatste halve eeuw gepaard gegaan met een enorme groei van welvaart en keuzemogelijkheden in de rijke landen. De wereld, zou men kunnen zeggen, is in toenemende mate ingericht om te voorzien in de behoeften

Een allochtone winkelier die zich specialiseert in lams- en geitenvlees.

van de bewoners van die landen. D kunnen steeds meer en verder reizen, steeds meer en sneller informatie uit alle delen van de wereld tot zich nemen, en steeds meer consumptiegoedere aanschaffen die voor een steeds groter deel ver weg tegen lage lonen in andere landen worden vervaardigd. Maar niet alles aan deze globalisering verloopt volgens de wensen van het varend deel van de wereld. De rest de wereld is niet uitsluitend dienstbaar maar rebelleert soms en penetreert bovendien in de welvarende wereld. Massa's mensen uit armere landen hebben zich de afgelopen decennia in West-Europa gevestigd en die stromen blijven aanhouden. In groten getale zijn zij stadswijken ingetrokken waar zij hun eigen winkels, café's en godshuizen hebben. Zij tooien zich vaak in vreemde kleding, blijven met elkaar spreken in hun eigen taal, luisteren naar hun eigen muziek. Hun kinderen spelen tot 's avonds laat op straat, hun jeugd hangt dreigend rond. Bij veel West-Europeanen heeft dat gevoelens van ongemak, angst en zelfwoede opgeroepen. De vreemdelingen zijn een sociaal en politiek vraagstuk geworden. Politici die de indruk weten te wekken dat vraagstuk te kunnen oplossen trekken, zelfs in Nederland, soms grote aantallen enthousiaste aanhangers.

Nederland immigratieland

De multi-etnische of 'multiculturele' samenleving die Nederland is geworden, is het resultaat van immigratiegolven na de Tweede Wereldoorlog. Een van de achtergronden daarvan was de dekolonisatie die op de oorlog volgde. De onafhankelijkheid van Indonesië bracht tienduizenden naar het moederland. Buiten de speciale groep Molukkers waren dat merendeels Nederlanders die zich zonder al te veel moeite aanpasten aan de nieuwe omgeving, hoewel ze soms ook in eigen kring de nostalgie naar het verloren Indië cultiveerden.

Een andere achtergrond van de naoorlogse migratie was gelegen in economische transformaties die met de dekolonisatie samenhangen. Versnelde industrialisatie deed de vraag naar industriële arbeidskrachten sterk stij-

gen, zozeer dat, mede als gevolg van het verhoogde onderwijspeil en de aantrekkingskracht van de dienstverlenende sector, in de industrie tekorten aan laaggeschoolde arbeidskrachten ontstonden. Ook omdat werkgevers en de overheid beducht waren voor de opwaartse druk op de lonen die het gevolg was van deze tekorten, werd de oplossing vanaf de jaren zestig gezocht en gevonden in het werven van gastarbeiders uit armere landen. Aanvankelijk waren dat vooral mannen uit Zuid-Europa (Zuid-Italianen, Spanjaarden, Portugezen, Joegoslaven, Grieken), later, toen dit gebied wat dichterbij het West-Europese welvaartspeil kwam, waren het vooral mensen van buiten Europa, waaronder vooral veel Turken en Marokkanen. Mede dankzij de arbeid van deze immigranten groeide de welvaart in Nederland in de jaren zestig en begin jaren zeventig in een ongeëvenaard tempo.

Zoals de term gastarbeid aangeeft, was het verblijf van deze mensen in Nederland uitdrukkelijk als tijdelijk bedoeld. Velen keerden ook terug naar hun land van herkomst, maar vooral voor mensen uit de armere en verder weg gelegen streken was deze optie minder aantrekkelijk. Juist toen de vraag naar industriële arbeid in de jaren zeventig door een omslag in de conjunctuur ten gevolge van de oliecrisis, de automatisering en de verplaatsing van industrie naar lagelonenlanden drastisch afnam, werd terugkeer paradoxaal genoeg nog minder aantrekkelijk, omdat die vanaf toen onherroepelijk zou zijn. Daar kwam bij dat de verzorgingsstaat inmiddels tot een omvattend stelsel was uitgebouwd. Verlies van arbeid was voor deze migranten geen materiële bedreiging: de uitkeringen garandeerden een levenspeil dat ver uitsteeg boven wat zij in hun land van herkomst konden realiseren. In strijd met de oorspronkelijke bedoeling was het verblijf niet strikt gekoppeld aan een arbeidscontract. Tijdelijk verblijf werd zo langzamerhand, en aanvankelijk ongemerkt, omgezet in permanente vestiging. Dat werd vooral manifest toen de mannelijke migranten in toenemende aantallen vrouw en kinderen of een bruid uit het land van herkomst lieten overkomen. Arbeidsmigratie maakte steeds meer plaats voor deze vorm van kettingmigratie.

In dezelfde tijd groeide de immigratie

uit een van de laatste restanten van koloniaal Nederland: Suriname. Toen dit land halverwege de jaren zeventig officieel zelfstandig werd, kozen veel Surinamers voor het Nederlandschap. De jaren zeventig vormen zo de cruciale overgang naar Nederland als immigratieland. In dit decennium werden ook geluiden van ongenoegen over buitenlanders voor het eerst duidelijk hoorbaar, met de bijbehorende stereotypen van gevaarlijke messentrekkers en klaplopers die van 'onze' centen leven. In de jaren tachtig en negentig dienden zich nieuwe groepen aan die voor verontrusting zorgden: de asiëlzoekers en, deels in het verlengde daarvan, de illegalen uit een groot aantal verschillende landen. De hoogopgeleide en goedverdienende buitenlanders, voornamelijk afkomstig uit andere Europese landen, Noord-Amerika en Japan, die zich in het kader van het internationaliserende bedrijfsleven eveneens in toenemende aantallen in Nederland vestigden, ble-

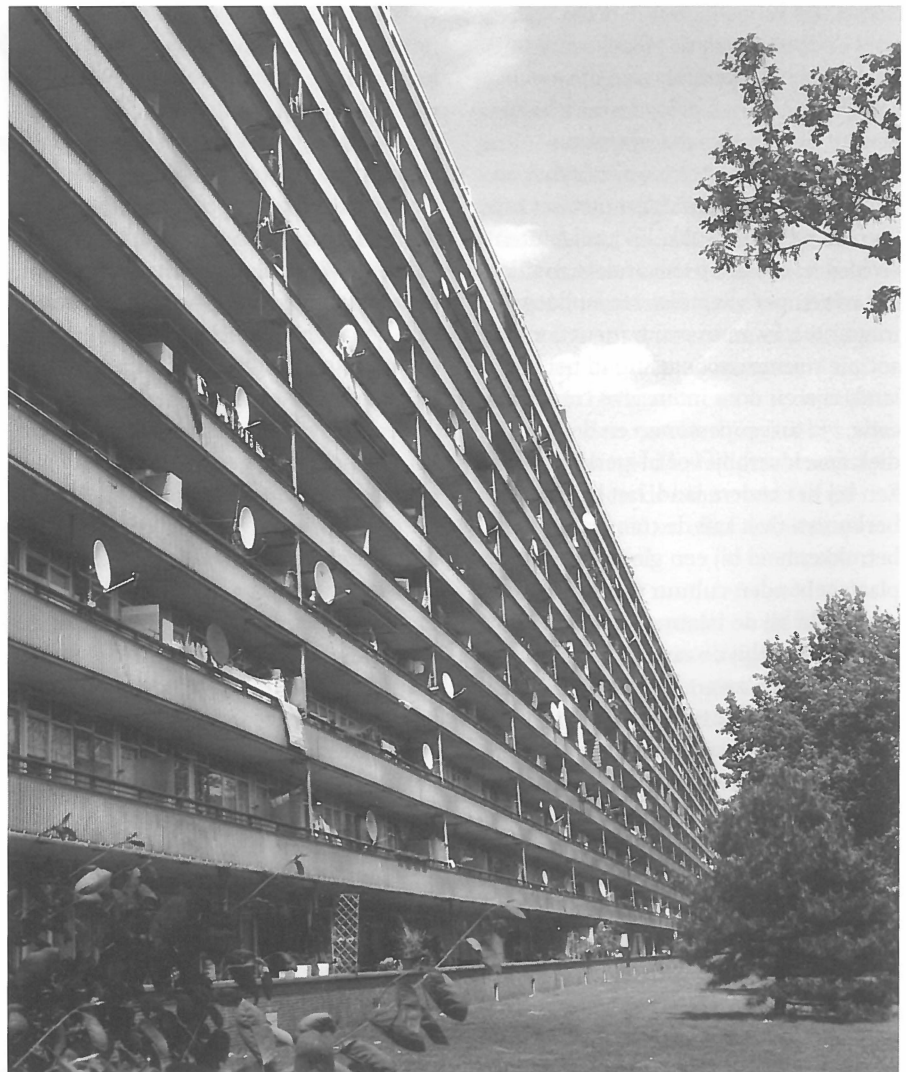
ven buiten de publiciteit en het politieke debat.

Culturele diversiteit als probleem

Internationale migratie is natuurlijk geen nieuw fenomeen. Door de eeuwen heen vestigden zich allerlei groepen van elders in Nederland: joden uit verschillende delen van Europa vanaf de Middeleeuwen, Zuid-Nederlandse en Franse protestanten in de zeventiende eeuw, Duitse ondernemers en Italiaanse schoorsteenvegers in de negentiende eeuw, Poolse mijnwerkers in de twintigste eeuw. De meesten van deze immigranten assimileerden in de loop van enkele generaties.

Assimilatie, vernederlandsing, vindt ook nu gedeeltelijk plaats. Maar meer dan in het verleden zijn er factoren in het spel die tegen assimilatietendenzen ingaan. Ten eerste komen de meeste immigranten nu van verder weg en zijn de cultuurverschillen navenant groter. Dat velen van hen een andere wereld-

Een wijk met veel schotels duidt op een hoog aandeel allochtone bewoners.



(Foto Edwin van der Schoot)

godsdienst belijden, de Islam, is maar één aspect hiervan. Minstens zo belangrijk is dat zij uit arme en betrekkelijk geïsoleerde plattelandsgebieden afkomstig zijn en in veel gevallen geen of nauwelijks onderwijs hebben genoten. Hun tekort aan 'cultureel kapitaal' in de Nederlandse samenleving werkt door in de geringe onderwijs- en beroepskansen van hun kinderen.

Een andere factor is de omvang van de migratie en de concentratie daarvan in bepaalde wijken. Die geven migrantengroepen de gelegenheid zich sterk op de eigen groep te blijven richten en eigen smaak en gewoonten te blijven volgen of op een nieuwe manier vorm te geven. Religieuze en culturele organisaties, scholen, welzijnsinstellingen, 'etnische' ondernemers en professionals (variërend van imams tot winti-genezers) spelen hier op in en dragen bij tot de instandhouding van specifieke migrantenculturen.

Veel meer en veel intensiever dan in het verleden onderhouden migrantengroepen bindingen met hun landen van herkomst. De schotelantenne is het symbool geworden van de 'allochtonenbuurt': daar wonen mensen die avond aan avond televisieprogramma's bekijken uit het land waar ze vandaan komen. Maar ook telefoon, internet en video hebben de contacten met het herkomstland vergemakkelijkt en geïntensiveerd, evenals, op een andere manier, het reizen per vliegtuig. Hedendaagse migranten leven in een transnationale sociale ruimte; woonachtig in het ene land, zijn zij door intensieve communicatie, via tussenpersonen en door periodiek fysiek verblijf veelal sterk betrokken bij het andere land, het land van herkomst. Ook kan de transnationaliteit betrokkenheid bij een globale, niet-plaatsgebonden cultuur inhouden, bijvoorbeeld bij de Islam als mondiale beweging, of bij de rap-cultuur als uitdrukking van 'zwart bewustzijn'. In alle gevallen betekent transnationaliteit weerstand tegen assimilatie en draagt ze bij tot een duurzame culturele pluraliteit binnen de nationale samenleving.

Deze intensivering van transnationale betrekkingen maakt deel uit van wat we globalisering noemen. Met de uitbreiding en versnelling van lange-afstandscommunicatie en -vervoer worden interpersoonlijke betrekkingen en culturele beïnvloeding minder afhankelijk van

fysieke nabijheid. Globalisering draagt op die manier bij tot culturele pluralisering binnen een nationale staat, oftewel tot het ontstaan en voortbestaan van een multiculturele samenleving.

Deze multiculturaliteit zou in een land als Nederland op geen enkele wijze een probleem zijn in een volledig geglobaliseerde, gedeterritorialiseerde wereld waarin geografische nabijheid en staatsgrenzen totaal irrelevant zouden zijn geworden. Maar juist omdat die er nog wel toe doen, kunnen culturele verschillen binnen een territorium problemen geven. Het meest zichtbaar en voelbaar is dat op het niveau van buurten, waar mensen alleen al door dagelijks in elkaars nabijheid te verkeren met elkaar te maken te hebben. Etnische verscheidenheid leidt hier vaak, zo weten we inmiddels uit tal van observaties, tot onderling wantrouwen, spanningen en conflicten, waarbij moeilijk te bepalen is wat precies op eigen ervaringen berust en wat op roddel en vooroordeel. Op het niveau van de nationale staat wordt het functioneren van de democratie een probleem als grote delen van de bevolking geen stemrecht hebben of dat niet uitoefenen, omdat ze zich op geen enkele wijze betrokken voelen bij de politiek van het land waar ze wonen. Nog groter zijn de problemen die zich kunnen voordoen op plaatsen waar het culturele verschil verbonden is met gebrek aan opleidings- en beroepskansen, zodat een etnisch gedifferentieerde onderklasse dreigt te ontstaan. Al die problemen zijn al geruime tijd onderwerp van uitvoerige debatten, waarbij de teneur van veel beschouwingen is dat het nu eens tijd wordt dat de overheid fors ingrijpt. Maar de overheid doet dat al: integratiebeleid, met name via het onderwijs, wordt allang gevoerd en heeft ook resultaten. Immigranten in Nederland ondergaan op verschillende manieren, ook buiten het overheidsbeleid om, de invloed van de dominante Nederlandse cultuur. Ook op dit punt gaat het theoretische model van een volledig geglobaliseerde wereld niet op. Het op integratie en (al mag dit woord niet worden gebruikt) assimilatie van minderheden gerichte beleid verdient verdere versterking. Het stuit echter op grenzen waar het in strijd is met wat juist in het kader van de dominante Nederlandse cultuur als fundamentele rechten en vrijheden wordt gedefinieerd.

Een immigratiebeleid dat talloze mensen in de kracht van hun leven tot lange passiviteit en semi-gevangenschap veroordeelt, is aan herziening. Herziening van dit beleid lijkt ook den in het licht van de toekomstige demografische ontwikkeling. Op grond van die ontwikkeling is het te verwachten dat de economische vraag naar immigranten, net als in de jaren zeven van de vorige eeuw, in de toekomst zal stijgen. Migrantengroepen zullen dan minder gezien worden als profiteurs of slachtoffers en meer als wat ze ook zijn voor een belangrijk deel zijn: waardevolle arbeidskrachten, onmisbaar voor de Nederlandse welvaart. Daarmee zal hopelijk ook de door immigratie en transnationale bindingen gevoede culturele verscheidenheid in een positieve licht komen te staan.

Nico Wilterdink is als hoogleraar Cultuursociologie verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.

Literatuurselectie

- Bauböck, R. (1994) *Transnational Citizenship*, Aldershot: Elgar.
- Burgers, J. en G. Engbersen (1995) *Mondialisering, migratie en illegale vreemdelingen*, In: J. Heilbron en N. Wilterdink (red.), *Mondialisering*, pp. 225-249, Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Lucassen, J. en R. Penninx (1994) *Nieuwkomers, nakomelingen, Nederlanders*, Amsterdam: Het Spinhuis.
- Portes, A. (2000) *Globalization from Below: The Rise of Transnational Communities*, In: D. Kalb e.a. (red.), *The Ends of Globalization*, pp. 253-270, Lanham: Rowman & Littlefield.
- Sansone, L. (1992) *Schitteren in de schaduw*, Amsterdam: Het Spinhuis.
- Sassen, S. (1998) *Globalization and its Discontents*, New York: The New Press.
- Wilterdink, N. (1998) *Mondialisering, migratie en multiculturaliteit*. In: C.H.M. Geuijen (red.), *Multiculturalisme*, pp. 55-66, Utrecht: Lemma.